

MACIEJ SZCZEPANIAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

**Wydział Teologiczny w Poznaniu (1919-1922)
w świetle archiwaliów watykańskich**

The Faculty of Theology in Poznań (1919-1922) in the Light of Vatican Archives

W styczniu 1919 r. Komisariat Naczelnej Rady Ludowej, sprawujący w Wielkopolsce władzę ustawodawczą i wykonawczą po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, powołał do życia Wydział Filozoficzny *jako zaczątek polskiego uniwersytetu w Poznaniu*¹. Jego założenia zostały opracowane przez działającą od 11 listopada 1918 r. Komisję Organizacyjną Uniwersytetu Polskiego, w skład której wchodził Heliodor Święcicki, Józef Kostrzewski, Michał Sobeski i ks. Stanisław Kozierowski; aktywnie współdziałał z nią kierownik Wydziału Oświaty Komisariatu NRL – ks. Stanisław Łukomski. Dnia 7 maja 1919 r. nastąpiła uroczysta inauguracja Wszechnicy Piastowskiej – w katedrze poznańskiej i w sali tronowej Collegium Maius².

Już podczas pierwszego posiedzenia Komisji Organizacyjnej 11 listopada 1918 r. pojawiła się myśl o założeniu na uniwersytecie Wydziału Teologicznego, choć kwestię odłożono *aż do osobnego porozumienia się z ks. Arcybiskupem*³. W czerwcu 1919 r. Senat ustanowił komisję dla organizacji Wydziału Teologicznego⁴, toczyły się też rozmowy na temat liczby katedr i ich obsa-

¹ Memoriał Komisji Uniwersyteckiej w sprawie Wszechnicy Piastowskiej, 31 stycznia 1919 r., cyt. za: A. Wrzosek, *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia (1919, 1919-20, 1920-21, 1921-22, 1922-23) za rektoratu Heliodora Święcickiego*, Poznań 1924, s. 57.

² A. Wrzosek, *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia*, dz. cyt., s. 74. Senat uchwałą z 24 czerwca 1920 r. zmienił nazwę uczelni na Uniwersytet Poznański, por. tamże, s. 101.

³ Por. tamże, s. 47-48.

⁴ W protokole pierwszego po otwarciu Wszechnicy posiedzenia komisji 19 maja 1919 r. zanotowano: *Co do Wydziału Teologicznego to ks. prof. Szczepański – w przeciwieństwie do krytycznego zapatrywania się ks. regensa Janasika – jest zdania, iż w niezadługim już czasie otworzyć bę-*

dy⁵. Dekret Komisariatu NRL z 18 sierpnia 1919 r., zatwierdzony następnie przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, uprawomocnił powstanie Wydziału Teologicznego na uniwersytecie⁶. W zatwierdzonym 18 maja 1921 r. przez ministerstwo statucie uniwersytetu Wydział Teologiczny został wymieniony na pierwszym miejscu⁷. Mimo to nie rozpoczął działalności.

Historia nieudanej próby powołania wydziału w początkach istnienia uniwersytetu w Poznaniu jest zasadniczo znana, a w literaturze przedmiotu znajdują się liczne wzmianki na ten temat. J. Nowacki pisze o nieudanym z *pewnych względów zorganizowaniu fakultetu teologicznego (1922/23), przewidzianego przy założeniu w r. 1919 nowego uniwersytetu poznańskiego*⁸. Obszerny materiał faktograficzny znajdujemy u A. Wrzosek⁹, A. Czubińskiego¹⁰ i C. Pesta¹¹. Wśród głównych przyczyn niepowodzeń podaje się zazwyczaj brak zdecydowanych działań ze strony ówczesnego arcybiskupa poznańskiego, jego zbyt ostrożną postawę czy nawet obawy przed wymknięciem się wydziału spod kontroli Kościoła¹². Niektórzy są zdania, że wydział nie rozpoczął działalności z *powodu braku zainteresowania jego powstaniem ze strony władz kościelnych, które dysponowały w Poznaniu Seminarium Duchownym*¹³. Pojawiły się nawet twierdzenia, że powstaniu wydziału sprzeciwił się nuncjusz Achille Ratti *wychowany w duchu kultury niemieckiej, który hamował plany polonizacji kleru i kościoła* wobec dążenia do pełniejszej polonizacji *ziem byłego zaboru pruskiego przy pomocy kleru wychowanego w uczelni polskiej*¹⁴. Nie bez znaczenia były trudności ze skompletowaniem kadry naukowej¹⁵, a także – brak zgody Ministerstwa Skarbu w późniejszych latach na wprowadzenie wydatków wydziału do budżetu państwa¹⁶.

Wydaje się, że w opisie powołania do życia Wydziału Teologicznego i jednocześnie braku realizacji tego przedsięwzięcia brakuje analizy materiału badaw-

dzie można Fakultet Teologiczny. Wysuwają przytem kandydatury trzech profesorów: ks. Hozakowskiego z Poznania, ks. Kruszyńskiego z Włocławka i ks. Węsierskiego. Profesorowie tutejszego Seminarium weszliby w skład tymczasowo wykładających. 23 czerwca 1919 r. Senat ustanowił komisję dla organizacji wydziału medycznego i teologicznego; zakończyła ona działalność 31 marca 1920 r. bez rezultatu; por. tamże, s. 47-48, 87-89, 91.

⁵ C. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor (1896-1926). Pierwszy Prymas Polski Odrodzonej*, Poznań 2004, s. 415-417.

⁶ A. Wrzosek, *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia*, dz. cyt., s. 97.

⁷ Tamże, s. 99.

⁸ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, Poznań 1964, s. 717.

⁹ A. Wrzosek, *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia*, dz. cyt., s. 96-99.

¹⁰ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918-1939*, w: *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972, s. 122-128.

¹¹ C. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor (1896-1926)*, dz. cyt., s. 413-422.

¹² Por. tamże, s. 421.

¹³ B. Miśkiewicz, *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza 1919-1989*, Poznań 1989, s. 16.

¹⁴ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918-1939*, dz. cyt., s. 128.

¹⁵ A. Wrzosek, *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia*, dz. cyt., s. 98.

¹⁶ Por. C. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor (1896-1926)*, dz. cyt., s. 419.

czego zgromadzonego w archiwach watykańskich, a jego uważna lektura może rzucić nowe światło na przyczyny poznańskich niepowodzeń. W tym kontekście jako szczególnie interesujące jawi się również pytanie o rolę nuncjusza Rattiego w toczących się wydarzeniach.

Niniejszy artykuł proponuje lekturę poznańskich wydarzeń z punktu widzenia archiwaliów watykańskich¹⁷. Należą do nich dwie przygotowane dla członków Kongregacji dla Seminariów i Uniwersytetów broszury – tzw. *stampati*, których publikacja przygotowywała prowadzoną na posiedzeniach watykańskiej dykasterii dyskusję¹⁸. Na wspomniane dokumenty składa się także korespondencja pomiędzy arcybiskupem gnieźnieńskim i poznańskim Edmundem Dalborem, wizytatorem, a następnie nuncjuszem apostolskim w Warszawie arcybiskupem A. Rattim, sekretarzem stanu Stolicy Apostolskiej kard. Pietrem Gasparrim oraz kard. Gaetanem Bisletim, prefektem Kongregacji dla Seminariów i Uniwersytetów. Dokumenty te obejmują lata 1919-1922.

1. NAUCZANIE TEOLOGII W POZNANIU

W świetle wspomnianego materiału badawczego z rzymskiego punktu widzenia na pierwszy plan wysuwa się określenie „miejsca” Poznania na mapie akademickiej Europy. Spróbujmy zatem podsumować stan wiedzy na temat nauczania teologii w Poznaniu przed 1919 r. Jak zauważa A. Petrani, *początek szkół w Polsce należy [...] łączyć z założeniem biskupstwa poznańskiego w 968 r.*¹⁹, a nauczanie teologii, które było istotnym elementem wychowania i kształcenia duchowieństwa, sięga z pewnością początków państwa polskiego. Najpierw odbywało się ono w ramach *coenobium* – wspólnoty tworzonej przez biskupa i księży. Z czasem zadanie to przejęła poznańska szkoła katedralna – *schola maior* – działająca przy kapitule katedralnej i przeznaczona dla kandydatów do stanu duchownego; jej początki mogą sięgać końca XII w.²⁰ Studium teologii było

¹⁷ Interesują nas dokumenty Kongregacji dla Seminariów i Uniwersytetów (*S. Congregatio de Seminariis et Universitatibus Studiorum*), znajdujące się w Archiwum Historycznym Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego [dalej: ACEC] oraz w Archivio Segreto Vaticano [dalej: ASV], a także dokumenty w Archiwum Historycznym Sekretariatu Stanu – Archivio Storico, Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari [dalej: AA.EE.SS.], Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati [dalej: S.RR.SS.].

¹⁸ Egzemplarze dwóch wzmiankowanych *stampati* dotyczące poznańskiego Wydziału Teologicznego znajdują się w aktach Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie; ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 2-19: S. Congregazione dei Seminari e delle Università degli Studi, Posnania, Erezione della Facoltà Teologica nella Università Civile [dalej: CSUS, Posnania].

¹⁹ A. Petrani, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, „Prawo Kanoniczne” 7(1964) 1-2, s. 128.

²⁰ Por. M. Pukianiec, *Szkoła katedralna w Poznaniu – schola maior posnaniensis*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, red. D. Żołądź-Strzelczyk, R. Witkowski, Poznań 2011, s. 42.

pierwszą dyscypliną naukową wykładaną w założonej w 1519 r. Akademii Lubrańskiego, pierwszej poznańskiej uczelni aspirującej do rangi uniwersytetu²¹. W ciągu 260 lat istnienia akademii wykształciła szerokie grono absolwentów wywodzących się zarówno ze szlachty i mieszczaństwa, jak i ze stanu chłopskiego, choć w jej historii więcej było lat przeciętnej egzystencji niż czasu świetności²². W 1564 r. synod diecezjalny podjął decyzję o otwarciu przy akademii seminarium duchownego²³.

Niedługo potem – w 1573 r. – w Poznaniu zainaugurowało działalność kolegium jezuickie, mieszczące się już nie na Ostrowie Tumskim, w bliskości biskupa i katedry, ale w obrębie murów miejskich. Już w początkach istnienia szkoły odbywały się tam wykłady z teologii, pomimo że kolegium formalnie nie miało wydziału teologii i filozofii – wykładano wybrane zagadnienia z teologii moralnej i polemicznej, z Pisma Świętego, odbywały się też pewnie zajęcia z języka hebrajskiego²⁴. W 1581 r. powstało przy kolegium jezuickim seminarium duchowne założone zgodnie ze wskazaniem Soboru Trydenckiego²⁵. W 1593 r. wprowadzono w kolegium dwuletnie wykłady z kursu podstawowej i skróconej teologii (moralnej i polemicznej) dla kleryków²⁶, a w 1578 r. zainaugurowano wykłady z teologii scholastycznej i ogłoszono powstanie Wydziału Teologicznego²⁷. Stało się to bez-

²¹ Por. J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, dz. cyt., s. 678-702; D. Żołądz-Strzelczyk, *Academia Lubrańska (1519-1780). Dzieje szkoły od powstania do czasów Komisji Edukacji Narodowej*, „Kronika Miasta Poznania” 1999, nr 2, s. 144; M. Nowicki, *Akademia Lubrańska*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, red. D. Żołądz-Strzelczyk, R. Witkowski, Poznań 2011, s. 49-58.

²² D. Żołądz-Strzelczyk za czasy świetności uważa jedynie lata 1519-1535 i 1562-1571, a także – dzięki związkom z Akademią Krakowską – początki XVII w.; por. D. Żołądz-Strzelczyk, *Academia Lubrańska (1519-1780)*, dz. cyt., s. 143.

²³ Por. J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, dz. cyt., s. 702; M. Banaszak, *Na 400-lecie Seminarium Duchownego w Poznaniu*, w: *W służbie Kościoła poznańskiego*, red. L. Bielewicz, Poznań 1974, s. 177-179; M. Banaszak, *Geneza seminariów duchownych w Polsce*, „Collectanea Theologica” 37(1967) 3, s. 134; L. Piechnik, *Seminarium Diecezjalne w Poznaniu w latach 1564-1614. Okres jezuicki*, w: J. Nowacki, L. Piechnik, W. Hozakowski, *Dzieje Seminarium Duchownego w Poznaniu w latach 1564-1939*, Poznań 2006, s. 96.

²⁴ Por. L. Piechnik, *Działalność jezuitów na polu szkolnictwa w Poznaniu w XVI w.*, „Nasza Przyszłość” 30(1969), s. 181, 193; R. Danieluk, *Starania o przekształcenie poznańskiego kolegium jezuitów w uniwersytet w świetle dokumentów Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, dz. cyt., s. 111.

²⁵ Por. M. Banaszak, *Początki kolegium jezuickiego i seminarium duchownego w Poznaniu*, w: *Sacrum Poloniae Millennium*, t. 10, Rzym 1964, s. 511. Recepcję dekretu Soboru Trydenckiego w Polsce omawia J. Gręźlikowski, *Pierwsze seminaria duchowne w Polsce – recepcja dekretu Soboru Trydenckiego o seminariach*, „Teologia i Człowiek” 22(2013), nr 2, s. 63-84.

²⁶ Por. L. Grzebień, *Poznańskie kolegium jezuickie*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, dz. cyt., s. 64, 72; D. Kuźmina, *Jakub Wujek w kolegium poznańskim*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, dz. cyt., s. 95.

²⁷ Por. L. Piechnik, *Działalność jezuitów na polu szkolnictwa w Poznaniu w XVI w.*, „Nasza

pośrednim impulsem do podjętych przez jezuitów starań o nadanie uczelni statusu akademii²⁸. Nigdy jednak nie doszło – najpierw za sprawą samych jezuitów broniących kolegium w Wilnie, potem za sprawą protestów Akademii Krakowskiej – do podniesienia kolegium do rangi uniwersytetu²⁹.

W 1614 r. seminarium diecezjalne powróciło na Ostrów Tumski, a klerycy do Akademii Lubrańskiego. Po jej likwidacji w 1780 r. bp Antoni Okęcki powierzył kształcenie kleryków księżom misjonarzom³⁰. Od 1835 r. seminarium prowadzone było przez księży mianowanych przez ordynariusza za zgodą władz państwowych, choć w latach 1873-1889 klerycy zostali zmuszeni do studiów poza granicami państwa pruskiego³¹. W 1896 r. oddano do użytku nowy gmach seminarium³², które ponownie zostało zamknięte podczas działań wojennych w początkach XX w.

Ten krótki zarys nauczania teologii w Poznaniu pozwala na sformułowanie wniosku nie bez znaczenia dla interesującego nas zagadnienia. Z jednej strony pierwsze biskupstwo na ziemiach polskich było jednym z pierwszych miejsc nauczania teologii w Polsce, a Akademia Lubrańskiego i kolegium jezuickie miały znaczące zasługi w dziedzinie kształcenia. Uczelnie te jednak nigdy na dłuższy okres nie osiągnęły statusu przewodnich szkół wyższych i nie były na mapie Europy ważnymi ośrodkami teologicznymi kształcącymi kadrę naukową.

2. „WEWNĘTRZNA SPRZECZNOŚĆ” POZNAŃSKICH ASPIRACJI

Lektura archiwaliów watykańskich pozwala na postawienie tezy, że to właśnie spór o miejsce Poznania na mapie uprawianej w Europie myśli teologicznej stanowił istotny wątek związany z powstaniem Wydziału Teologicznego. Dla Stolicy Apostolskiej wydział miał rację bytu jako ośrodek naukowy, a nie jako

Przeszłość” 30(1969), s. 195; A.P. Bieś, *Kadry nauczycielskie poznańskiego kolegium w XVI-XVII wieku. Zarys problematyki*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, dz. cyt., s. 212.

²⁸ Por. R. Danieluk, *Starania o przekształcenie poznańskiego kolegium jezuitów w uniwersytet w świetle dokumentów Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, dz. cyt., s. 112.

²⁹ Por. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, Kraków 1905, s. 109-156; R. Danieluk, *Starania o przekształcenie poznańskiego kolegium jezuitów w uniwersytet w świetle dokumentów Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego*, dz. cyt., s. 107-121.

³⁰ Por. A. Petrani, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, „Prawo Kanoniczne” 7(1964) 1-2, s. 179; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, dz. cyt., s. 711.

³¹ Por. J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, dz. cyt., s. 716; W. Hozakowski, *Reorganizacja Seminarium Duchownego w Poznaniu za arcybiskupa Marcina Dunina*, w: J. Nowacki, L. Piechnik, W. Hozakowski, *Dzieje Seminarium Duchownego w Poznaniu w latach 1564-1939*, dz. cyt., s. 164-173.

³² Por. F. Lenort, *Przypomnienie otwarcia nowego Seminarium Duchownego w Poznaniu w roku 1896*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski” 1(2003), s. 231-260.

miejsce *zwyczajnych* studiów teologicznych dla seminarzystów. Arcybiskup Dalbor uważał natomiast, że takie aspiracje w powstającej po latach niewoli do wolnego bytu Ojczyźnie trudno będzie zaspokoić, a na ich realizację nie wystarczy ani profesorów, ani studentów. Tę swoistą „wewnętrzną sprzeczność” umiejętnie zarysował ks. Ratti w piśmie przewodnim do Sekretariatu Stanu z 5 kwietnia 1919 r. Stwierdzał w nim, że *z punktu widzenia czysto naukowego, upragniony Wydział Teologiczny miałby niewielki, a właściwie żaden powód do zaistnienia*³³. Mimo to ks. Ratti podczas pierwszej rozmowy z arcybiskupem Dalborem na ten temat podzielił jego entuzjazm i pragnienie realizacji oczekiwań społecznych i – nie czekając na decyzję Watykanu – udzielił zgody na dalsze działania: *Biorąc pod uwagę nagły charakter sprawy odpowiedziałem, że można rozpocząć działania na rzecz upragnionego wydziału*³⁴, z zastrzeżeniem, iż ostateczną zgodę wyda Stolica Apostolska.

Prymas Polski podjął starania w celu przekonania Stolicy Apostolskiej do projektu erygowania wydziału w marcu 1919 r. List skierowany do ks. Rattiego, a następnie przekazany do Rzymu, cechują entuzjazm i poczucie dziejowego momentu. Wynika z niego jednoznacznie, że nie wyobrażał on sobie erygowania wydziału bez zgody Stolicy Świętej.

Arcybiskup poznański kreślił w nim okoliczności powstania uniwersytetu w Poznaniu, wspominał, że od 1 maja 1919 r. ma rozpocząć działalność wydział filozofii i prawa. *Wspólnym pragnieniem ludności i władz Poznania jest możliwość stworzenia jak najszybciej katolickiego wydziału teologicznego na uniwersytecie*³⁵ – pisał arcybiskup Dalbor. Zaznaczał, że jego przedstawiciel (ks. Stanisław Łukomski) otrzymał już zapewnienie uzyskania 100 000 marek na potrzeby wydziału. *Sprawa jest pilna* – alarmował, ponieważ kwestia erygowania wydziału powinna być postawiona, zanim szkolnictwo w dawnej prowincji pruskiej przejdzie pod zarząd ministra w Warszawie, a w samej komisji organizacyjnej uniwersytetu powinien już zasiadać przedstawiciel wydziału, który czuwałby nad sprawami dotyczącymi religii. *Proszę Waszą Ekszelencję, by uzyskał od Stolicy Apostolskiej pozwolenie na erygowanie Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Poznańskim, z prawem przyznawania stopnia doktora, i z upoważnieniem mnie do prowadzenia negocjacji z odpowiednimi władzami*³⁶ – konkludował arcybiskup Dalbor.

W dalszym ciągu listu skierowanego do wizytatora apostolskiego w Warszawie prymas Polski opisywał warunki, które chciałby postawić władzom uniwersytetu. Na pierwszym miejscu wymieniał przysługujące mu prawo *veniam legen-*

³³ ACEC, Num. Protoc. 147/19, Posnania, 5.4.1919: ks. A. Ratti do kard. P. Gasparriego.

³⁴ Tamże.

³⁵ ACEC, Num. Protoc. 147/19, Posnania, 17.3.1919: abp E. Dalbor do ks. A. Rattiego.

³⁶ Tamże.

di, czyli prawo do udzielania profesorom zgody na nauczanie teologii. Na studia mogliby zapisywać się studenci ze zdanim egzaminem gimnazjalnym (*examen maturitatis*), obowiązkowo także z łaciny i greki. Studenci mieszkaliby w internacie, pozostającym w zarządzie arcybiskupa.

Kluczową jednak kwestią dla arcybiskupa Dalbora była przeczuwana przez niego trudność związana z zakresem nauczania teologii. Dlatego też uprzedzał, że warunek, jakoby klerycy najpierw mieli kończyć seminarium, a potem uczęszczać na uniwersytet, nie mógłby być w Poznaniu dotrzymany.

Na poparcie swego stanowiska przytaczał trzy argumenty. Pierwszym z nich było nieprzychylnie stanowisko ministerstwa w Warszawie. Powołując się na opinię ks. prof. Antoniego Szlagowskiego, ówczesnego dziekana Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego, uważał, że ministerstwo *zgodzi się na erygowanie Wydziału Teologicznego w Poznaniu jedynie pod warunkiem, że wydział ten nie będzie stanowił konkurencji dla Wydziału Teologicznego w Warszawie, a więc będzie uczył, podobnie jak wydziały w Krakowie i we Lwowie, teologii powszechnej koniecznej dla każdego studenta, i że nie będzie doskonalił w poszczególnych specjalizacjach wiedzy teologicznej studentów, którzy ukończyli kurs teologii powszechnej*³⁷. Kolejnym argumentem była kwestia odpowiedniej liczby profesorów i studentów – nie do zagwarantowania przy jednoczesnym istnieniu wydziału i seminarium. *Można liczyć, że będziemy mieli w Poznaniu jedynie młodych z archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. Ci z Królestwa Polskiego pójdą do Warszawy, ci z Galicji do Krakowa i Lwowa, albo też będą uczyć się w seminarium w Przemyślu i Tarnowie. Jeśli więc studenci z Poznania musieliby najpierw ukończyć kurs seminaryjny, mógłbym wysłać każdego roku jedynie nieznaczoną liczbę na uniwersytet, najwyżej trzech do pięciu, ponieważ pozostali musieliby zająć się, po ukończeniu seminarium, duszpasterstwem*³⁸. Arcybiskup Dalbor zaznaczał, że nawet gdyby przybyli tu studenci z Prus Zachodnich i ze Śląska, liczba słuchaczy nie byłaby większa niż 10-15 każdego roku, a dla takiej liczby nie warto uruchamiać wydziału. Wreszcie metropolita gnieźnieński i poznański zauważał, że po ukończeniu dziewięcioletniego gimnazjum alumni liczą już lat 20, a po ukończeniu pięcioletniego seminarium i następujących po nim studiów na uniwersytecie nie otrzymaliby dyplomu wcześniej niż w wieku 28 lat.

3. NIEWYKONALNA ZGODA NA ERYGOWANIE WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO?

Mimo tych argumentów pozytywna decyzja Stolicy Apostolskiej – zgoda na erygowanie wydziału podjęta 15 lipca 1919 r. i przesłana do nuncjatury w Warszawie 23 lipca – została uwarunkowana kryterium, którego za wszelką cenę abp

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

Dalbor pragnął uniknąć: *Klerycy nie mogą przejść na Wydział Teologiczny, jeśli nie ukończą należycie, we właściwym seminarium, zwykłego kursu filozoficznego i teologicznego, według zapisu kodeksu (can. 1365)*³⁹. Kanon, na który powoływała się kongregacja, nakazywał organizowanie w seminarium dwuletnich studiów filozoficznych i przynajmniej czteroletnich studiów teologicznych⁴⁰. Kardynałowie, członkowie Kongregacji dla Seminariów i Uniwersytetów, ograniczali rolę Wydziału Teologicznego w Poznaniu jedynie do prowadzenia kursu „doskonałego” (*corso di perfezionamento*), trwającego 2-3 lata. Podjęta 15 lipca 1919 r. decyzja uzyskała aprobatę papieża Benedykta XV⁴¹.

W sformułowaniu tego rozstrzygnięcia trudno odmówić Stolicy Apostolskiej szybkości działania. Na prośbę kard. Gasparriego⁴² kongregacja natychmiast przygotowała obszerny *dossier* w tej sprawie – na odwrocie listu kardynała sekretarza stanu prefekt Kongregacji dla Seminariów i Uniwersytetów zapisał, że chodzi o *sprawę pilną*, a sprawozdanie należy przygotować na kolejne zebranie kongregacji⁴³. Do grona kardynałów członków kongregacji należeli Pietro Gasparri (sekretarz stanu), Gaetano de Lai (Kongregacja Konsystorialna), Michele Lega (Sygnatura Apostolska), Vincenzo Vannutelli (dziekan kolegium kardynalskiego), jezuita o. Louis Billot, Basilio Pompilj (wikariusz diecezji rzymskiej), a także grono ordynariuszy diecezjalnych, którzy w większości zapewne nie uczestniczyli w posiedzeniu⁴⁴. Wspomniane *dossier* dla członków kongregacji oprócz pism Dalbora i Rattiego zawierało próbę oceny stanu faktycznego.

Z jednej strony podważano w nim celowość utworzenia wydziału dla formacji naukowej kleryków, skoro działalność wydziału miałyby się ograniczyć jedynie do wykładów z teologii powszechnej: *Dla teologii powszechnej nie wydaje*

³⁹ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 12: CSUS, Posnania.

⁴⁰ Niezgodność z przepisami prawa kanonicznego widziano w braku przygotowania filozoficznego przyszłych studentów Wydziału Teologicznego. W *dossier* na posiedzenie plenarne kongregacji zanotowano: *Kardynałowie powinni rozstrzygnąć, w jaki sposób mógłby ordynariusz poznański zapewnić przestrzeganie kanonu, czy przez utworzenie na samym Wydziale Teologicznym dwuletniego kursu poprzedzającego kurs teologiczny, czy dodając dwuletni kurs w seminarium*; ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 6: CSUS, Posnania.

⁴¹ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 13r: CSUS, Posnania, all. 1, nuncjusz A. Ratti do kard. G. Bisletiego, 5.9.1919.

⁴² ACEC, Num. Protoc. 147/19, Posnania, 19.5.1919: kard. P. Gasparri do kard. G. Bisletiego.

⁴³ ACEC, Num. Protoc. 147/19, Posnania, 19.5.1919: nota na odwrocie listu kard. P. Gasparriego do kard. G. Bisletiego.

⁴⁴ Byli to kardynałowie Bartolomeo Bacilieri (Werona), Tommaso Pio Boggiani (Genoa), Giuseppe Francica-Nava di Bontifè (Catania), Giulio Boschi (Ferrara), Joaquin Arcoverde de Albuquerque Cavalcanti (Rio de Janeiro), János Csernoch (Esztergom), Andrea Ferrari (Mediolan), James Gibbons (Baltimore), José Maria de Cos y Macho (Valladolid), Désiré-Joseph Mercier (Mechelen), Alfonso Mistrangelo (Florencja), William O'Connell (Boston), Giuseppe Prisco (Neapol), Agostino Richelmy (Turyń), Lev Skrbenský z Hřiště (Olomouc), por. *Annuario Pontificio*, Roma 1919, s. 787.

się konieczne istnienie innych szkół poza seminarium⁴⁵, z drugiej zaś – zwracano uwagę na argumenty arcybiskupa Dalbora na temat sprzyjającej sytuacji zewnętrznej (przyznane już środki finansowe i brak konieczności pertraktacji z ministerstwem w Warszawie).

W obszernym zarysie nakreślono dalej podobne przypadki wydziałów teologicznych w Bonn, we Wrocławiu i w Strasburgu, a także w Krakowie, we Lwowie i w Warszawie (choć ten ostatni formalnie nie został jeszcze erygowany przez Stolicę Apostolską). Zwrócono uwagę na przykład uniwersytetów niemieckich, gdzie – mimo że warunkiem mianowania profesorów była *missio canonica* udzielana przez biskupa – dochodziło do licznych skarg na rozmaite nieprawidłowości. Szczególne znaczenie przypisywano naturze seminarium duchownego: *Kardynałowie powinni rozważyć czy nie powinno się przypomnieć abp. Dalborowi, że natura internatu, o którym mówi, nie powinna różnić się zasadniczo od właściwego seminarium*⁴⁶. Ostateczna konkluzja dokumentu była korzystna dla arcybiskupa poznańskiego: zauważano potrzebę szybkości działania i niejako „przymykano” oko na brak statutów (*sprawdzenie i korekta statutów, biorąc pod uwagę odległość [od Poznania], żeby nie mówić o innych trudnościach, wymagałaby zbyt długiego czasu*⁴⁷), bez których kongregacja nie zgadzała się do tej pory na erygowanie wydziału – warunki postawione przez arcybiskupa Dalbora traktowano w istocie jako ich najważniejsze przesłanie⁴⁸.

Odpowiedź przesłana do Poznania była jednak, jak wspomnieliśmy, nie po myśli miejscowego ordynariusza. Arcybiskup Dalbor zapewne nie spodziewał się takiego obrotu sprawy. Jeszcze 21 sierpnia 1919 r. prymas pisał do kard. Gaspariego, że na mocy pozwolenia udzielonego przez nuncjusza Rattiego rozpoczął starania o utworzenie Wydziału Teologicznego. Tłumaczył przy okazji, że seminaria w Gnieźnie i w Poznaniu, dotowane wcześniej przez rząd pruski, były zamknięte podczas wojny, a klerycy przebywali w seminariach Fuldy i Fryzylngi, a także na uniwersytetach w Münster i w Bonn. *Z wielką radością mogłem na nowo otworzyć 1 lipca 1919 r. seminarium poznańskie, gdzie wykłady z teologii mają miejsce jak wcześniej*⁴⁹ – pisał prymas.

Po nadejściu niesatysfakcjonującej odpowiedzi z Rzymu arcybiskup Dalbor swoje wątpliwości natychmiast przedstawił nuncjuszowi Rattiemu, z którym spotkał się w Gnieźnie pod koniec sierpnia 1919 r. Do rozmowy doszło podczas Zjazdu Biskupów, zorganizowanego przez prymasa w dniach 26-30 sierpnia.

⁴⁵ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 2: CSUS, Posnania.

⁴⁶ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 6: CSUS, Posnania.

⁴⁷ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 6r: CSUS, Posnania.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ AA.EE.SS. S.RR.SS., Germania III, Anno 1919, Pos. 1682, fasc. 881, 21.8.1919, k. 11: abp E. Dalbor do kard. P. Gaspariego.

Arcybiskup Dalbor nie zaprosił nań nuncjusza apostolskiego, który mimo to przybył z pielgrzymką do grobu św. Wojciecha (29-30 sierpnia) i wziął udział w spotkaniu z biskupami⁵⁰. Trudno powiedzieć, czy nuncjusz czuł się tym bardzo dotknięty, jak sugerował arcybiskup Aleksander Kakowski⁵¹. Kilka dni później (5 września) miała miejsce kolejna rozmowa nuncjusza z arcybiskupem Dalborem, tym razem w Warszawie. Treść obydwu dyskusji opisuje arcybiskup Ratti w liście wysłanym natychmiast do kard. Bisletiego. Nic nie wskazuje na to, by na opinię nuncjusza wpłynęły jakiegokolwiek urazy, ponieważ nie różniła się od przekonań metropolity poznańskiego.

Sprawozdanie nuncjusza Rattiego z 5 września 1919 r. (*miałem okazję wyrobić sobie pozytywne i precyzyjne zdanie na temat stanu rzeczy*) tchnęło głębokim realizmem: *Na ten moment całkowite i dokładne wypełnienie tego, co zarządzili Dostojni Ojcowie Kongregacji dla Seminariorów, a Ojciec Święty zaaprobował, jest niemożliwe*⁵². Nuncjusz podejmował więc próbę negocjacji z watykańską dykasterią, po raz kolejny podkreślając, że *moment jest pomyślny i taki już prawdopodobnie nie powróci, biorąc pod uwagę kształtujący się porządek polityczny*. W jego wywodzie pojawiał się silny argument: *Lokalne seminarium duchowne w efekcie wojny europejskiej nie tylko musiało zostać zamknięte przez cały jej okres, ale jest ciągle zdeorganizowane, tak że hic et nunc nie można liczyć na jego działalność. W ten sposób Wydział Teologiczny z kursami nie doskonalącymi, ale zwyczajnymi, jawi się tu i teraz jako konieczność, która nie pozwala na inny wybór czy też opóźnienie, jako swego rodzaju pogotowie ratunkowe po katastrofie, której nie da się w żaden inny sposób zaradzić*⁵³.

Nuncjusz zaznaczał, że on sam zachęcał arcybiskupa Dalbora, by jak najszybciej przygotował statuty i *ratio studiorum*. *Naprawdę myślę, że takie postępowanie odpowiadałoby potrzebom*, zaznaczał arcybiskup Ratti, sugerując przedłużenie okresu próbnego do pięciu lat.

⁵⁰ Por. S. Wilk, *Episkopat Kościoła Katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992, s. 69-70.

⁵¹ Abp A. Kakowski incydent oceniał negatywnie: [Nuncjusz] *czuł się przeto bardzo dotkniętym, gdy nie otrzymał zaproszenia na tę konferencję, mimo że dotąd nie opuścił ani jednej. Skoro ponowione usilne zabiegi o zaproszenie pozostały bez skutku, zawiadomił ks. prymasa Dalbora, że przyjedzie do Gniezna 29 sierpnia (podczas koronacji), aby się pomodlić u grobu św. Wojciecha. [...] Przykrym następstwem niedopuszczenia nuncjusza do konferencji było to, że odtąd przez pewien czas nuncjusz Ratti, a za nim i Rzym, podejrzliwym okiem spoglądali na nasze konferencje i zjazdy biskupów, dopóki konkordat ich nie uprawnił. Z powodu wykluczenia nuncjusza z konferencji ucierpiała powaga episkopatu – A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, Kraków 2000, s. 909-910.*

⁵² ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 13r: CSUS, Posnania, all. 1, nuncjusz A. Ratti do kard. G. Bisletiego, 5.9.1919.

⁵³ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 13r-14: CSUS, Posnania, all. 1, nuncjusz A. Ratti do kard. G. Bisletiego, 5.9.1919.

Nie ulega wątpliwości, że w nie do końca udanych pertraktacjach arcybiskupa Dalbora ze Stolicą Apostolską, która zgodziła się wprowadzić na erygowanie Wydziału Teologicznego, ale praktycznie nie dawała szans na pozyskanie studentów, nuncjusz Ratti nie tylko stawał po stronie arcybiskupa poznańskiego, ale zajmował zdecydowane stanowisko. Świadczy to niewątpliwie o rozeznaniu przez niego sytuacji, o realizmie i życzliwości, biorąc pod uwagę, że wszystko działo się w okresie niewątpliwych napięć na linii Poznań – nuncjatura. Z pewnością nuncjusz nie odwlekał sprawy i nie wstrzymywał arcybiskupa Dalbora w jego staraniach o jak najszybsze otwarcie wydziału⁵⁴.

4. DALSZE PRÓBY BEZ FINAŁU

Interwencja nuncjusza nie wpłynęła jednak na dalszy bieg wypadków, a Wydział Teologiczny nie rozpoczął działalności. W grudniu 1919 r. arcybiskup Dalbor otrzymał biret kardynalski⁵⁵. W Rzymie, gdzie przebywał do pierwszych dni stycznia 1920 r.⁵⁶, prymas konferował na temat wydziału z prefektem Kongregacji dla Seminariów i Uniwersytetów, której sam stał się członkiem⁵⁷. W sprawozdaniu przygotowanym dla członków kongregacji w 1921 r. znajduje się nota, że w 1920 r. doszło do rozmowy kard. Dalbora z kard. Bisletim, podczas której ten po raz kolejny przedstawił trudności uniemożliwiające realizację postanowień z 1919 r.⁵⁸ Prymas przywołał je w formie pisemnej w liście z 15 kwietnia 1921 r., w którym winą za brak postępów w uruchomieniu wydziału obarczał kongregację: *do tej pory nie przystąpiono do otwarcia wydziału, i to głównie za sprawą trudności wynikających z warunków postawionych przez kongregację*⁵⁹.

Kardynał w jak najbardziej przystępny sposób po raz kolejny starał się wytłumaczyć, że *Polska była pod rozbiorami przez 150 lat – była więc Polska ro-*

⁵⁴ A. Czubiński uważa, że prace nad tworzeniem wydziału w 1919 r. utknęły w martwym punkcie w wyniku spotkania prymasa z nuncjuszem, choć zastrzega, że *nie znamy przebiegu rozmowy A. Rattiego z Dalborem* – A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918-1939*, w: *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972, s. 128; por. także C. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor (1896-1926)*, dz. cyt., s. 418. Sprawozdanie wysłane przez Rattiego do Rzymu nie wskazuje jednak na jakąkolwiek niezgodność stanowisk i dążenie do wstrzymania starań arcybiskupa poznańskiego.

⁵⁵ Konsystorz, na którym nominacje kardynalskie otrzymali obok abp. Dalbora m.in. abp Aleksander Kakowski z Warszawy i abp Adolf Bertram z Wrocławia, odbył się 18 grudnia 1919 r.; por. C. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor (1896-1926)*, dz. cyt., s. 210.

⁵⁶ Por. *Uroczystości rzymskie*, „Przewodnik Katolicki”, R. 26: 1920, nr 3, s. 8; *Kardynałowie polscy w Warszawie*, „Przewodnik Katolicki”, R. 26: 1920, nr 4, s. 8.

⁵⁷ Por. „Acta Apostolicae Sedis”, R. XI: 1919, s. 490; *Annuario Pontificio*, Roma 1921, s. 678.

⁵⁸ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 12: CSUS, Posnania.

⁵⁹ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 14r: CSUS, Posnania, all. 2, kard. E. Dalbor do kard. G. Bisletiego, 15.4.1921.

syjska, Polska austriacka i Polska pruska⁶⁰, przez co kandydaci do seminarium w dawnej części pruskiej, po ukończeniu ośmioletniego gimnazjum, liczą sobie przynajmniej 20 lat. Arcybiskup Dalbor przekonywał, że na kursy doskonalące w wieku 25 lat mogliby sobie pozwolić nieliczni, tym bardziej że z grona święconych kapłanów (w *seminarium diecezjalnym w Poznaniu liczba kleryków liczy średnio stu, każdego roku kończy seminarium ok. dwudziestu*⁶¹), on sam mógłby na studia wysłać tylko dwóch (*inni muszą oddać się duszpasterstwu, ponieważ prawie dwudziestu księży umiera albo idzie na emeryturę*⁶²).

Arcybiskup gnieźnieński i poznański przytaczał poważny argument równego traktowania poszczególnych centrów życia akademickiego: *jeśli dawna Polska rosyjska ma wydział teologiczny w Warszawie, a dawna Polska austriacka ma podobne wydziały w Krakowie i Lwowie, pewna sprawiedliwość wymaga, by także trzecia część Polski, kiedyś pruska, miała swój wydział teologiczny w Poznaniu*⁶³. W konkluzji prymas prosił o zniesienie warunku prowadzenia jedynie studiów doskonalących i prezentował zasady funkcjonowania seminarium na wzór seminariów rzymskich, których alumni uczęszczają na wykłady do różnych uczelni papieskich.

Prośba kard. Dalbora została przekazana do rozpatrzenia i wydania opinii przez konsultora dykasterii, ks. Kazimierza Skirmunta⁶⁴. Wydane z datą 3 maja 1921 r. obszernie *votum*, pisane przez kapłana pochodzącego z Wileńszczyzny, uznawało zasadność poznańskich aspiracji. *Kwestia ma bez wątpienia pierwszorzędne znaczenie, nie tylko dla archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej oraz diecezji chełmińskiej, ale także dla całej Polski, w której zazwyczaj przyznaje się, nie bez racji, iż ta część Polski, dawniej pruska, reprezentuje najlepsze warunki dla rozwoju religijnego i państwowego kraju*⁶⁵. Konsultor podkreślał, że w Poznaniu nie powinno zabraknąć Wydziału Teologicznego, z czym zgadzał się wcześniej nuncjusz A. Ratti.

Opinię ks. Skirmunta przedstawiono na zebraniu Kongregacji dla Seminariorów i Uniwersytetów 28 lipca 1921 r. Zaproszono na nie nowo mianowanego (13.6.1921) kardynała i arcybiskupa Mediolanu Rattiego. W odpowiedzi z 24 lipca 1927 r. kard. Ratti pisał, że nie będzie mógł przybyć na zebranie, ale radzi, by w pełni przyjąć opinię ks. Skirmunta⁶⁶. Dekret ponownie zezwalający na utworzenie Wydziału Teologicznego w Poznaniu, tym razem jednak z prawem pro-

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Więcej na temat jego działalności dla Stolicy Apostolskiej zob. B. Skirmunt, *W służbie Kościoła i Polski. Ks. Dr. Kazimierz Skirmunt*, Wilno 1931, s. 10-24.

⁶⁵ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, b. 224, fasc. 154, k. 16: CSUS, Posnania, *Voto Skirmunt*, 3.5.1921.

⁶⁶ ACEC, Num. Protoc. 147/19, Posnania, 24.7.1921: kard. A. Ratti do Kongregacji dla Seminariorów i Uniwersytetów.

wadzenia zwyczajnego kursu teologii i przyznawania stopni naukowych, wydano 4 sierpnia 1921 r.⁶⁷ Musiało być już jednak za późno na podjęcie skutecznych działań, skoro kard. Dalbor nie wprowadził go w życie.

Głównym problemem był brak funduszy na prowadzenie działalności, jak również trudności ze skompletowaniem kadry naukowej. W liście z 2 grudnia 1921 r. prymas prosił o *nihil obstat* dla pierwszych profesorów zwyczajnych, ks. Bronisława Żongołłowicza z Wilna i ks. Kazimierza Zimmermanna, profesora UJ w Krakowie, wywodzącego się z kleru poznańskiego⁶⁸. Brak szerszego grona profesorskiego skutkowało z kolei niemożnością przedstawienia *Ratio studiorum* i statutów wydziału. O Wydziale Teologicznym w Poznaniu kard. Dalbor konferował po raz ostatni z kard. Bisletim przy okazji konklawe w lutym 1922 r., kiedy to kard. Ratti został wybrany na papieża. Dzielił się wówczas pomysłem, by klerycy mogli w różnych seminariach studiować przez dwa lata filozofię, a następnie w Poznaniu przez trzy lata odbywać studia teologiczne⁶⁹.

*

Przedstawiona powyżej analiza dokumentów watykańskich na temat utworzenia Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Poznańskim w pierwszych latach jego istnienia pozwala na wyciągnięcie ważnych wniosków. Pierwszym z nich jest niewątpliwie aktywna postawa arcybiskupa Dalbora, który w licznych pismach i osobistych rozmowach z nuncjuszem Rattim i z kard. Bisletim próbował przekonać Stolicę Apostolską do projektu poznańskich środowisk akademickich. Jednoznacznie wynika z nich, że brakowało mu zdecydowania i determinacji, a istnienie seminarium duchownego w żadnej mierze nie powstrzymywało go przed dążeniem do erygowania wydziału. Rozmowy ze Stolicą Apostolską rozpoczął już w marcu 1919 r., czyli przed inauguracją Wszechnicy Piastowskiej i utworzeniem komisji organizacyjnej wydziału. Jego działania przyniosły wymierne efekty, a Kongregacja dla Seminariorów i Uniwersytetów nie zwlekała z wydaniem zezwolenia na erygowanie wydziału. Pierwsza decyzja z 15 lipca 1919 r. nie mogła jednak w pełni satysfakcjonować prymasa, a kolejna, z 4 sierpnia 1921 r., okazała się spóźniona.

Ważną konkluzją wynikającą z materiału badawczego jest także pozytywna ocena roli wizytatora apostolskiego w Polsce i nuncjusza, arcybiskupa Rattiego. Był on w pełni przekonany do słuszności podjętej w Poznaniu inicjatywy, nawet jeśli widział jej braki. Zabiegał też o zgodę Stolicy Apostolskiej na jak najlepsze warunki dla zaistnienia wydziału. Swoje zdanie podtrzymał w 1921 r. już jako kardynał i arcybiskup Mediolanu.

⁶⁷ ACEC, Num. Protoc. 147/19, Posnania, 4.8.1921: Kongregacja dla Seminariorów i Uniwersytetów do kard. E. Dalbora.

⁶⁸ ACEC, Num. Protoc. 147/19, Posnania, 2.12.1921: kard. E. Dalbor do kard. G. Bisletiego.

⁶⁹ ACEC, Num. Protoc. 147/19, Posnania, luty 1922: nota kard. G. Bisletiego.

W świetle dokumentów archiwalnych można wreszcie postawić hipotezę, że głównym powodem niepodjęcia działalności Wydziału Teologicznego była decyzja Kongregacji dla Seminariorów i Uniwersytetów uniemożliwiająca w pierwszej fazie rozpoczęcie studiów teologicznych na wydziale przez seminarzystów. Jej powodem była swego rodzaju wewnętrzna sprzeczność poznańskich aspiracji. Z watykańskiego bowiem punktu widzenia powodem powołania do życia wydziału powinna być chęć zbudowania ośrodka naukowego, doksztalającego, pozwalającego na specjalizację wykształconych już teologów. Nie brano jednak pod uwagę, że w rodzącej się do życia Rzeczypospolitej brakowało kandydatów do doksztalania. Gdyby w 1919 r. udało się – na fali panującego entuzjazmu środowisk akademickich – zagwarantować Wydziałowi Teologicznemu studentów, prawdopodobnie udałoby się zapobiec późniejszym trudnościom finansowym i kadrowym, które ostatecznie sprawiły, że wydział nie powstał w latach międzywojennych⁷⁰. Wydaje się, że Stolica Apostolska nie wzięła pod uwagę w swojej decyzji, skorygowanej dwa lata później, momentu dziejowego, który dawał szanse realizacji poznańskich zamierzeń.

SUMMARY

In 1919, in a Poland reborn after years of partitions, Poznań University was established and according to the intention of its founders one of the faculties was to be the Faculty of Theology, created by the University Senate and approved by the Apostolic See. However, this faculty was not launched.

The author of the article, on the basis of Vatican archives shows the active role of Archbishop Dalbor, who in his abundant correspondence and personal conversations with Nuncio A. Ratti and Cardinal G. Bisleti tried to convince the Apostolic See to the project of the Poznań academic circles. Another important conclusion from the study of the archives is a positive assessment of the role of the Apostolic Nuncio in Warsaw. Finally, the author formulates the hypothesis that the main reason why the Faculty of Theology did not undertake its activity was the decision of the Congregation for Seminaries and Universities (later the Congregation for Catholic Education) which in the initial phase of the project precluded the possibility of seminarists taking up theological studies at the Faculty. It appears that the Apostolic See overlooked the historical moment which created an opportunity for the realization of the aspirations of the Poznań academic milieu.

Keywords

Poznan University, Faculty of Theology, card. E. Dalbor, nuncio A. Ratti, card. G. Bisleti, the Congregation for Catholic Education, seminary in Poznan, teaching theology in Poland

⁷⁰ Ksiądz prof. Bronisław Żongołłowicz z Wilna, któremu Senat Uniwersytetu 31 grudnia 1920 r. powierzył organizację Wydziału Teologicznego, już jako współpracownik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pisał: [21.XI.1930] *Meysztowicz* [Walerian], *pyta czy jest nadzieja otworzenia Wydziału Teologicznego w Uniwersytecie Poznańskim. Odpowiadam: teraz nie, nie zgodzi się Rząd obciążać budżetu. Minął czas nie wykorzystany przez Kardynałów* – B. Żongołłowicz, *Dzienniki 1930-1936*, oprac. D. Zamojska, Warszawa 2004, s. 83-84.